

Η ΣΥΝΔΕΣΗ ΤΟΥ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΘΕΑΤΡΟΥ
ΣΤΗΝ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΑΧΡΑΚΤΗΡΩΝ
(ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ ΘΕΑΤΡΙΚΗΣ ΠΑΙΔΕΙΑΣ)
Πέμπτη 27 Φεβρουαρίου 2020
Διδάσκων: κ. Δημήτρης Κοντοδήμος

**Η αρνητική παρουσίαση (αρνητικό πρότυπο)
διαμορφώνει κρίση για το καλύτερο**

Πολλές φορές σ' ένα θεατρικό δρώμενο παρουσιάζονται αρνητικά γεγονότα και προβάλλονται τα πρόσωπα που τα προκαλούν ή τα διαπράττουν. Αυτό συμβαίνει για να εισαγάγει ο συγγραφέας το κοινό σε έναν βαθύτερο προβληματισμό ή να του εμπνεύσει αποτροπιασμό για συγκεκριμένους χαρακτήρες, είτε διότι έτσι εξυπηρετείται καλύτερα η έκβαση του έργου είτε για ηθική διδαχή.

Η δύναμη της εικόνας, όπως άλλωστε έχουμε αναφέρει και στα προηγούμενα μαθήματα, επιδρά στο υποσυνείδητο του κοινού, με συνέπεια να καθοδηγεί ή και να καθορίζει τις σκέψεις και, ως έναν βαθμό, τις πράξεις του.

Όταν ένα πρόσωπο του έργου μάς προξενεί απέχθεια (π.χ. ο τοκογλύφος, ο εκμεταλλευτής, ο κερδοσκόπος), αποβάλλουμε, μέσω των μηχανισμών άρνησης που λειτουργούν, αυτήν ακριβώς την πτυχή του χαρακτήρα μας που ενδεχομένως να έχει κάποια κοινά στοιχεία με την προσωπικότητα την οποία αποστρεφόμεστε. Έτσι κατασκευάζεται αυτό που αποκαλούμε «αρνητικό πρότυπο» (ένα καλό παράδειγμα είναι ο Γιαννιός του Αλέξανδρου Παπαδιαμάντη). Αυτά σε πρώτο επίπεδο.

Όμως, όταν σε ένα έργο διαδραματίζεται κάποιο δυσάρεστο ή αποτρόπαιο συμβάν (π.χ. στη Φόνισσα του Παπαδιαμάντη, στη Μήδεια του Ευριπίδη ή στη Γέρμα του Λόρκα), αυτό έχει ως απώτερο σκοπό να μας προξενήσει έναν περαιτέρω προβληματισμό, έτσι ώστε να εμβαθύνουμε στις δυσάρεστες ή και καταστροφικές συνέπειές του. Τα παθήματα του αρνητικού χαρακτήρα, όπως είναι η κατ' εξακολούθηση καταπίεση της προσωπικότητάς του, η επιτηδευμένη πρόκληση πόνου από τους άλλους με στόχο το προσωπικό τους συμφέρον, η ανειλικρινής και ανέντιμη συμπεριφορά τους απέναντι στην προσδοκία του, ο κοινωνικός παραγκωνισμός, όλα αυτά, αποτελούν γεγονότα που, μέσω του αρνητικού προτύπου, καταλήγουν, σε δεύτερο επίπεδο, να υπερβούν τα αρχικά συναισθήματα φρίκης ή επίκρισης του θεατή και να πυροδοτήσουν εν κατακλείδι την ανθρώπινη κατανόηση και το έλεος.

Έτσι, τέτοιοι χαρακτήρες καθίστανται σε τελική ανάλυση αποδεκτοί, ακόμη και συμπαθείς ή αγαπητοί, παρόλο που οι ενέργειές τους μπορεί να είναι απαράδεκτες ή και εγκληματικές. Ποιος μπορεί να αρνηθεί, αν θέλει να είναι ειλικρινής με τον εαυτό του, ότι ηρωίδες όπως η Μήδεια, που σφαγιάζει τα παιδιά της, η Φραγκογιαννού, που σκοτώνει τα κορίτσια και τα εγγόνια της, ή η Γέρμα, που δολοφονεί τον άντρα της, δεν του προκαλούν έστω και κάποια ίχνη συμπόνιας, αφού οι φρικώδεις πράξεις τους υποκινούνται από το πάθος και τη δυστυχία που τις κατατρύχει; Πριν μετατραπούν σε θύτες, έχουν οι ίδιες ήδη υπάρξει θύματα.

Παρότι αυτοί οι χαρακτήρες πράττουν το ειδεχθέστερο των εγκλημάτων, την αφαίρεση της ζωής, κατορθώνουν να μας γίνουν συμπαθείς μέσα από το αίσθημα ευσπλαχνίας που εμπνέουν και τελικά αποκαθαίρονται, λυτρώνοντας ταυτόχρονα και τον ίδιο τον θεατή, καθώς εκείνος εξυψώνεται πνευματικά επειδή διέπεται από το ευγενές συναίσθημα της συγχώρησης. Στις περιπτώσεις των έργων που προαναφέραμε, οι ηρωίδες εξαγνίζονται μέσα μας από την πράξη του φόνου, διότι εξιλεύονται λόγω της βάνουσης στάσης του ιστορικού και κοινωνικού περιβάλλοντος στο οποίο ερήμην τους κλήθηκαν να ζήσουν, όπου η γυναίκα υπόκειτο σε πολυεπίπεδη καταπίεση, υποβαλλόμενη διαρκώς σε ταπείνωση ή/και βία, με συνέπεια την προσβολή της ίδιας της φύσης της. Κατά έναν αδόκητο, παράξενο τρόπο και ενάντια σε κάθε λογική ή ηθική τάξη, η πράξη τους είναι δίκαιη. Ή τουλάχιστον δικαιολογείται.

Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε ότι η δημιουργία και η παρουσίαση ενός αρνητικού προτύπου στο θέατρο λειτουργεί καθαρτικά, καθώς εμφυσά στο κοινό ανώτερα συναισθήματα, ενώ ταυτόχρονα θέτει σε δοκιμασία την ίδια τη διάνοιά του, ωθώντας το να επαναπροσδιορίσει τις αξίες του και να διευρύνει τα πνευματικά του όρια. Από την άλλη, χωρίς να επιφέρει την απόλυτη ταύτιση με τον αρνητικό χαρακτήρα, ο θεατής παίρνει τις αποστάσεις του, αποκτά μια ευρύτερη κριτική ματιά στα πράγματα, ενώ έρχεται αντιμέτωπος με τα δικά του μύχια σκοτάδια της ψυχής.

Ο Γκρέγκερς, γνώστης του παρελθόντος, διέπεται από ένα αδιαπραγμάτευτο «ιδεώδες», που δεν είναι παρά η αποκάλυψη της αλήθειας με κάθε κόστος, διότι, κατά την αδιάλλακτη άποψή του, μόνο αυτή μπορεί να λυτρώσει τον άνθρωπο όσο σκληρή κι αν είναι. Αποδύεται, λοιπόν, σε μια επιχείρηση φανέρωσης των πραγματικών γεγονότων και συνάμα κάθαρσης του αφελούς και νεφελοβάμονος Γιάλμαρ. Από την άλλη, παίζει ο ίδιος το δικό του παιχνίδι εκδίκησης εναντίον του πατέρα του, τον οποίο θεωρεί υπαίτιο για την ψυχολογική κατάρρευση και τον θάνατο της μητέρας του. Όμως, η άτεγκτη αυτή ηθική επιταγή του Γκρέγκερς, παρ' όλο που οδηγεί στην άρση της πλάνης και στην αποκάλυψη της αλήθειας, αντί να λυτρώσει ωθεί τον Γιάλμαρ σε μια αδέξια και καταστροφική αντιμετώπιση, παρασύροντας όλη την οικογένεια στον όλεθρο, με τραγική κλιμάκωση την αυτοκτονία της ευαίσθητης, έφηβης κόρης. Για ποιον λόγο; Διότι ο άνθρωπος δεν είναι πάντα έτοιμος για την αλήθεια. Αυτό συχνά έχει ως συνέπεια η διάλυση της πλάνης να επιφέρει την ψυχική αποδιοργάνωση και την αποσύνθεση ολόκληρης της ζωής του.

Κι εδώ τίθεται ένα μείζον ηθικό και φιλοσοφικό δίλημμα από τον μεγάλο δραματουργό. Ασφαλώς και είναι νοσηρό να ζει κανείς στην αυταπάτη και την κίβδηλη ευδαιμονία, να γίνεται δηλαδή πλαστοουργός της προσωπικής του πλάνης και να εθελουφλεί. Από την άλλη, πόσο δικαίωμα έχει κάποιος τρίτος, παραβιάζοντας τη βούληση και τα ψυχολογικά ή και διανοητικά όρια του άλλου ανθρώπου, να αυτοανακηρύσσεται κήνσορας και τιμωρός εφαρμόζοντας έναν ακραίο ιδεαλισμό της αλήθειας, δίχως ωστόσο να υπολογίζει το υπαρξιακό και κοινωνικό κόστος; Τελικά ποιος νοσεί περισσότερο, αυτός που αυτοπλανάται ή εκείνος που κατατρύχεται από ένα ιδεώδες απάνθρωπου μεσσιανισμού; Ο θεατής καλείται να δώσει τη δική του απάντηση αναλαμβάνοντας και την ευθύνη της θέσης του.

Σημείο αναφοράς η αγριόπαπια, το πληγωμένο πουλί που κρατά η οικογένεια στην αυλή του σπιτιού, αντιπροσωπεύει το πλανεμένο, όσο και αθώο, πλάσμα της φύσης που, όντας θανάσιμα πληγωμένο, κρύβει τον εαυτό του στη λάσπη προκειμένου να θεραπευτεί, ενώ στην πραγματικότητα οδεύει συντομότερα προς τον θάνατο. Η έφηβη κόρη και το σακατεμένο πουλί ενώνονται στη συνείδηση του θεατή ως σύμβολα ευάλωτης αθωότητας και άδικου θανάτου.